

Zdzisława S. SPECHT-ABRAMIUK

DRAMATURGIA KAROLA WOJTYŁY – JANA PAWŁA II Przyczynek metodologiczny do badań w zakresie teologii kultury

Treść: 1. Założenia i cel studiów; 2. Tematyka studiów; 3. Metoda badań; 4. Rezultaty badań; 5. Wnioski końcowe.

Słowa kluczowe: Wojtyła Karol, Jan Paweł II, dramaturgia, teatr, teologia kultury.

Keywords: Wojtyła Karol, John Paul II, Dramaturgy, Theatre, Theology of culture.

Życie i dzieło pierwszego Polaka na tronie Piotrowym jest na ogół dobrze znane w polskim środowisku teologicznym i filozoficznym. Doczekało się już wielu opracowań naukowych i popularnonaukowych. W ostatnich 40 latach jego publikacje filozoficzne i literackie, a następnie nauczanie papieskie stały się przedmiotem wielostronnych studiów i analiz. Niemniej jednak wydaje się, że brakuje w nich jeszcze czegoś, co można by traktować jako element spajający ogromne dziedzictwo twórczości i nauczania Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Należy więc zapytać o ten właśnie element spajający, który mógłby stanowić klucz do interpretacji oraz zrozumienia życia i dzieła papieża Polaka. Rozpoznanie tego elementu wymaga pogłębienia metody badań w zakresie teologii kultury. W ten sposób może powstać możliwość dotarcia do idei zawartych w obszernym dorobku myśli literackiej i filozoficznej krakowskiego etyka i poety.

W odpowiedzi na postawione postulaty proponujemy wyjść z założenia, z którego wynika, że kluczem do zrozumienia myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II jest *dramaturgia*, a także związane z nią nieodłącznie pojęcie *logosu i etosu* ludzkiego istnienia. Na poparcie tej tezy warto zacytować opinię, którą sformułował abp Chicago, Kard. Francis George: „Jako młody człowiek, Karol Wojtyła studiował i tworzył dramaturgię, ale największym dramatem ludzkim drugiej połowy XX wieku jest historia jego życia, jego powołania, jego pontyfikatu”¹. Dramaturgia okazuje się motywem wiodącym całego życia i twórczości papieża. Składa się na nią wiele elementów osobistych, narodowych, eklezyjalnych i ogólnościatowych.

W niniejszym studium podejmuję próbę ukazania papieża w „spojeniu” obrazu człowieka, chrześcijanina, poety, filozofa, teologa, kapłana i biskupa. W tym celu proponuję przystosować literacki sens *spojenia*, który spotykamy w poematach

¹ Wypowiedź została zamieszczona na okładce amerykańskiego wydania książki George’a Weigela: *The End and the Beginning. Pope John Paul II – the Victory of Freedom, the Last Years, the Legacy*, Doubleday New York 2010 (*Kres i początek*, tł. M. Romanek, Kraków: Znak 2012).

Karola Wojtyły jako odpowiednik osobowego spełnienia człowieka. Jednocześnie należy sięgnąć do filozoficznej koncepcji kohezji życia, której sens hermeneutyczny nadał Wilhelm Dilthey (*Lebenszusammenhang*), natomiast etyczny Paul Ricoeur (*cohésion de la vie*).² Dzięki takiemu zabiegowi metodologicznemu odstania się egzystencjalna i etyczna warstwa życia ludzkiego w relacji do idei spełnienia człowieka jako istoty dramatycznej. Z tego względu zarówno cel jak i metoda badań skłaniają do poszukiwania klucza interpretacyjnego, którym jest doświadczenie dramatu w najbardziej aktywnych formach zaangażowania egzystencjalnego i etycznego.

1. Założenia i cel studium

W badaniach nad twórczością Karola Wojtyły – Jana Pawła II proponujemy wyjść z założenia, że życie i działanie człowieka zmierza do pewnego scalenia lub spojenia. Ani życie człowieka, ani ludzkie działanie nie stanowi tylko składu oderwanych od siebie epizodów życiowych, lecz stanowi spójną całość, niezależnie od tego czy udaną, czy mniej udaną. Człowiek jako istota rozumna i wolna zmierza na ogół do tego, by początek i koniec jego życia spletał sens istnienia w świecie, w relacji do innych osób i do Boga. Poszukuje zatem kohezji życia, podporządkowanej kryterium sensu i wartości. Historia życia nabiera sensu i odpowiada wartościom, jeśli pozwala się interpretować w relacji do zasady integrującej różne wymiary życia na poziomie kryteriów osobowych, a zwłaszcza etycznych i celowościowych. Nie jest ono tylko składem oderwanych od siebie epizodów życiowych, ale stanowi spójną całość, niezależnie od tego czy udaną, czy mniej udaną. Stanowi powiązanie zdarzeń, z których wynika jakaś intryga – doniosła egzystencjalnie i etycznie. Splot zdarzeń przyjmuje często charakter dramatyczny i kształtuje życie ludzkie jako rzeczywistość dramatyczną.

Takie przedsięwzięcie zmierza do tego, by spojrzeć na życie i dzieło papieża Polaka jako jedność osoby i działania, nauczania i czynu. Należy więc pokazać polskiego papieża w spójności życia i działania, spójności, która jest owocem nieustannego trudu istnienia. W ostateczności zaś celem pozostaje wykazanie u Karola Wojtyły – Jana Pawła II jedności aktu egzystencjalnego i dramaturgicznego. Ta propozycja odpowiada stawianej tezie: całe życie K. Wojtyły było naznaczone trudem i odwagą istnienia, którego realizacja wpisuje się w swoistą dramaturgię, od dzieciństwa aż do śmierci. Dopełnieniem tej propozycji jest perspektywa teologiczna, w której dzieje Kościoła i chrześcijaństwa, a ostatecznie poszczególnego człowieka i samego Boga stają się dziejami wypełnionymi treściami dramatycznymi. Można więc wnioskować, że przyszły papież jest także autentycznym dramaturgiem Kościoła, czego dowodem są nie tylko jego teksty literackie i pasterskie, lecz także mowa i czyny charakteryzujące świadka ludzkich dziejów. Odkąd został papieżem, sceną dramatyczną dla jego działalności stała się ziemia prawie wszystkich narodów

² W nowożytnej hermeneutyce mówi się o procesie interpretacyjnym jako dążeniu do scalania życia, czemu służy opowieść narratora o życiu ujętym w czasie i przestrzeni. Por. P. RICOEUR, *Czas i opowieść*, t. 1-3, tł. J. Jakubowski, Kraków: Wyd. UJ 2008.

świata. On sam jest autorem, aktorem i reżyserem – jako niezwykle ekspert w sprawach ludzkich. Całą swoją osobą wszedł w dramatykę świata i Kościoła, stając się prawdziwym aktorem w Bożym dramacie.

Swoista teodramatyka, jak ją określił Hans Urs von Balthasar,³ uczyniła papieża Polaka osobą dramatu, a nie tylko widzom sceny dziejowej świata. Jako myśliciel i papież podejmował aktualne sprawy ludzkie, bezpośrednio uczestniczył w problemach egzystencjalnych, duchowych i moralnych współczesnego człowieka, pozostawiając je w relacji do Boga jako źródła porządku istnienia i celu ludzkich działań. Jeśli rozumieć dramaturgię jako formę ujęcia dramatyki zdarzeń, a więc tego, co stanowi dramatyczny układ rzeczywistości egzystencjalnej,⁴ Karol Wojtyła – Jan Paweł II sam występuje jako podmiot tej rzeczywistości (*persona dramatis*), a zarazem interpretator ludzkiego i jednocześnie Bożego dramatu. Niejednokrotnie daje realny wyraz temu, że dramat człowieka pozostaje nieodłącznie związany z dramatem Boga, który bezpośrednio uczestniczy w dramacie ludzkości, o czym świadczy akt Odkupienia w Chrystusie oraz Miłosierdzie Ojca, który godzi się na Wcielenie i śmierć umiłowanego Syna.

Należy jeszcze podkreślić, że Karol Wojtyła był niezwykle uważnym obserwatorem ludzkiego życia, co predysponowało go do bycia wyjątkowym dramaturgiem. Analizował dogłębnie uwarunkowania istnienia człowieka oraz jego przeznaczenie; z jednej strony jako duszpasterz, z drugiej jako myśliciel. Znajdujemy u niego dwa bieguny jednego i integralnego dzieła – poszukiwania prawdy o człowieku i pomoc człowiekowi w odnalezieniu samego siebie na drodze realizacji nadprzyrodzonego powołania. Na poziome wiary i rozumu bronił racjonalności i wolności w rozumieniu ludzkiej natury oraz ludzkich wyborów. Dlatego z przekonaniem głosił, że rozum i wolny wybór zawsze powinny stanowić podstawę aktów osobowych i moralnych. Krótko mówiąc, życie i działanie odpowiadające normom etycznym Karol Wojtyła uczynił głównym przesłaniem swej twórczości artystycznej, filozoficznej i teologicznej. Uczynił to na gruncie antropologii i etyki, ale przede wszystkim dramaturgii, w której wiodącą rolę spełnia *logos* i *etos* człowieka.⁵ Uczynił to także

³ Por. H. Urs VON BALTHASAR, *Teodramatyka*, t. 1: *Prolegomena*, tł. M. Mijalska, M. Rodkiewicz, W. Szymona, Kraków: WAM 2005.

⁴ Dramaturgia, to określona konwencja, która pozwala ująć dramatyczny wymiar ludzkiej rzeczywistości, doświadczenie tej rzeczywistości w formie symbolicznej, mitycznej, literackiej, teatralnej oraz religijnej i kultycznej. Stanowi pewną formę układu treści dramatycznej, pełny napięcia przebieg wydarzeń, wewnętrznych konfliktów, przeciwieństw, sprzeczności, intrygi. Odnosi się także do analizy, interpretacji i wyrazu tego, co jest źródłem i przejawem ludzkich dramatów. A zatem dramaturgię rozumiemy jako 1) formę opisu doświadczenia egzystencjalnego człowieka: a/ w formie literackiej, b/ w przejawach doświadczenia egzystencjalnego; 2) doświadczenie egzystencjalne osoby jako takie: a/ w swej treści, b/ w swej dynamice. Krótko mówiąc, dramaturgia jest formą opisu pełnego napięć wydarzenia egzystencjalnego, ale także samym wydarzeniem (w akcie dramatycznym). Centralne miejsce w dramaturgii zajmuje *intryga*, pojawiająca się w konkretnej egzystencji, w doświadczeniu określonych sytuacji, przypadków i zdarzeń, które wywołują konflikt i zmuszają do zmiany akcji. Intryga powoduje napięcie dramatyczne, wytworzone przez stosunki międzyludzkie, mowę i działania, angażując całą osobę w wydarzenia i przeżycia ich okoliczności, albo uwalniając od nich. Por. Y. LAVANDIER, *La dramaturgie. Les mécanismes du récit*, Paris : Le Clown & l'Enfant 2011.

⁵ Kompleksowe ujęcie tego zagadnienia zobacz w: Z. SPECHT-ABRAMIUK, *Słowo i miecz. Logos i etos dramaturgii Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II 2012.

całym swoim życiem, dając świadectwo nadzwyczajnej spójności głoszonych przekonań z osobistymi postawami życiowymi.

Z powyższych założeń wynika, iż celem studiów nad myślą przyszłego papieża powinno być zrozumienie jego życia i dzieła jako aktu dramatycznego, w którym *logos* ustanawia *etos* życia ludzkiego i stanowi dla niego obiektywną normę, a także źródło konfliktu. Należy przy tym zauważyć, że dramaturgia Karola Wojtyły polega w istocie na swoistym napięciu egzystencjalnym i etycznym, jakie towarzyszy relacji między *logosem* i *etosem* życia oraz działania człowieka, między miarą ludzkiego spełnienia i niezdolnością jej realizacji.

2. Tematyka studiów

Należy przypuszczać, że Karol Wojtyła – Jan Paweł jako aktor Bożego dramatu był nie tylko świadom tego, iż teodramatyka zawiera w sobie określony *logos* i *etos*, lecz także odpowiedni ład istnienia i działania. Ład ten istnieje dla człowieka nie inaczej jak w formie obiektywnie danego porządku ontologii i zasad etyki. Z tego faktu wyłania się także antropodramatyka, jako obszar problemów związanych z realizacją człowieka w odniesieniu do wewnętrznego porządku osobowego istnienia i działania.⁶ W relacji do *logosu* człowiek poszukuje sposobu pojmowania rzeczywistości, czyli łączenia w spójną całość tego, co składa się na sens istnienia człowieka w świecie. *Logos* zawarty w tekście, słowie i akcji odzwierciedla określony zamysł Boga, którego realizacja w świecie wchodzi w pewien układ dramatyczny. Podobnie rzecz przedstawia się w przypadku *etosu*, który pojmujemy jako sposób odniesienia do sensu rzeczywistości, a także do wartości i doniosłych prawd metafizycznych, zarówno w decyzjach i akcji, jak też w słowie i w tekście. *Etos* jest sposobem doświadczenia wartości i spełniania ich w aktach woli na miarę wolności wyboru i zrozumienia ich znaczenia dla realizacji osobowych celów człowieka.⁷

W myśl tego można twierdzić, że treścią dramaturgii Karola Wojtyły – Jana Pawła II jest tekst, słowo i czyn, odzwierciedlające *logos* i *etos* istnienia i działania. Krakowski dramaturg realizował każdy z nich nieprzerwanie przez całe swoje życie i całym swoim życiem. Podejmował próby wyrażenia tych treści również w dziełach jednostek i narodów, w doświadczeniu ludzkich dramatów, znanych zarówno z historii biblijnej jak i z historii Polski. Poezja dramatyczna przyszłego papieża będzie nieustannie sięgać do fundamentalnych prawd i zasad istnienia, ujętych najbardziej w poemacie *Stanisław*, zwłaszcza w występującym tam nierozdzielnie związku dwóch rzeczywistości: „słowa” i „miecza”. Egzystencjalna interpretacja wydarzeń dziejowych służy pogłębionemu zrozumieniu uniwersalnego sensu prawa moralnego (*etosu*) i dramatu życia w przypadku niespełnienia tegoż prawa (*logosu*).

⁶ Por. J. GALAROWICZ, *Paradoks egzystencji etycznej. Inspiracje: Ingarden – Wojtyła – Tischner*, (Studia nad myślą Jana Pawła II, t. 5), Kraków: Wyd. Naukowe PAT 2009, 97-119.

⁷ W naukach o moralności pojmuje się *etos* jako konglomerat symboli, mitów, wartości, pewnych oczywistości w praktycznym działaniu, regulujących życie indywidualne i zbiorowe. *Etos* oznacza stały sposób postępowania (grec. *ethos*) i jest odzwierciedleniem obyczajów, praw i ustanowionych społecznie zasad życia. Stanowi wzorzec, według którego ocenia się działania i je reguluje.

Badania nad dramaturgią Karola Wojtyły powinny z konieczności podążać drogą pogłębionego studium całego życia i dzieła przyszłego papieża. Ich interpretacja powinna odbywać się z perspektywy aktu dramaturgicznego, w którym *logos* ustanawia *etos*, a *etos* postuluje *logos*. Należy więc zmierzać do pokazania logosu i etosu jako rzeczywistości wypełniającej dramaturgię ludzkiego życia, której prawdę oddaje literacka formuła: „słowo i miecz”.⁸ Nie chodzi tutaj o doktrynalne treści nauczania papieskiego, lecz jedynie o sięgnięcie do tego, co jest wyłącznie osobiste w życiu i działaniu Karola Wojtyły, w tym także jako papieża Jana Pawła II. Analizie powinien zostać poddany nie tylko dramat człowieka w jego doświadczeniu egzystencjalnym jako takim, lecz także *dramat osoby* jako istoty rozumnej i wolnej, jako dramat podmiotu szczególnej godności i powołania do samorealizacji, jako dramat istoty będącej źródłem niepowtarzalnych przeżyć osobistych i indywidualnych form działania.

Pozostaje zatem wnioskować, że dramaturgia Wojtyły jest głęboko wpisana w *logos* i *etos* istnienia, zarówno w czasie jak i w przestrzeni rzeczywistości ludzkiej, czy nawet boskiej. Czas i przestrzeń, w których tworzył przyszły papież ma odbicie w losach człowieka współczesnego, powołanego do akceptacji realnego istnienia świata i uznania go za własny – w dramatach zdarzeń i wewnętrznych konfliktach. Ten właśnie los człowieka, w jego świadomym i dobrowolnym przeżywaniu, tak jak został ujęty w dramaturgii Wojtyły, powinien stanowić główny przedmiot zainteresowania. Analizy te nie zmierzają jednak do opisu dramatu ludzkich dziejów w kategoriach historycznych oraz ściśle literackich czy też teatralnych, lecz przede wszystkim filozoficznych, teologicznych i etycznych. W przyjętym tutaj pojęciu dramaturgii chodzi głównie o dotarcie do treści dramatycznych zawartych w egzystencjalnym doświadczeniu osoby i ujętych w odpowiedniej formie językowej: poetyckiej, filozoficznej, teologicznej i etycznej.

Dzięki zastosowanym metodom analizy egzystencjalnej i personalistycznej, które przedstawiamy poniżej, można dotrzeć do wewnętrznego napięcia egzystencjalnego, które pojawia się w człowieku na osi *logos* – *etos*. Na tej podstawie można wykazać, że *logos* i *etos* stanowią klucz do pojmowania dramaturgii Wojtyły, a więc wyznaczają nie tylko treść i kształt ludzkiej egzystencji, lecz także źródło dramatycznego charakteru istnienia. Ten kierunek badań wskazał już Józef Tischner, postulując rozumienie dramatu przede wszystkim w relacji do ludzkiego istnienia jako istnienia dramatycznego. Istotę *dramatu* należy bowiem odnieść do faktu, że człowiek jest istotą dramatyczną. Człowiek bowiem żyje w taki sposób, że z konieczności wystawiony jest na udział w dramacie. „Inaczej żyć nie może. Jego naturą jest dramatyczny czas oraz dwa otwarcia – intencjonalne otwarcie na scenę i dialogiczne otwarcie na innego człowieka”⁹. Idąc po tej linii myślenia można zało-

⁸ Nawiązuje do tego bezpośrednio publikacja: *Słowo i miecz. Logos i etos dramaturgii Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, dz. cyt. 21. Zobacz także przedmowę do tejże publikacji napisaną przez Stanisława Warzeszka.

⁹ J. TISCHNER, *Filozofia dramatu*, (Znaki czasu, t. 55), Paris: Editions du Dialogue 1990, 13. W myśl krakowskiego filozofa być istotą dramatyczną znaczy: „istnieć w określonym czasie i w określony sposób otwierać się na innych i na świat – scenę”; Dążąc w ten sposób do rozjaśnienia ludzkiej egzystencji jako egzystencji dramatycznej, budujemy dramaturgię w jej właściwym sensie.

żyć, że człowiek jako istota dramatyczna znajduje się w położeniu, w którym musi opowiedzieć się po stronie ocalenia lub zguby, wartości lub antywartości, przyswojenia własnego bytu lub zniweczenia szansy jego spełnienia. Na podmiot dramatu składa się z jednej strony świadomość, że zguba lub ocalenie pozostaje w gestii człowieka, a z drugiej strony konieczność odniesienia się w działaniu do obiektywnego porządku istnienia, które zapewnia nadzieję ocalenia.¹⁰

3. Treść dramaturgii

Przyjęte założenia w realizacji postawionego celu wymagają bardziej szczegółowego wyjaśnienia treści samej dramaturgii oraz jej ideowych składników. Mówiąc *logos* i *etos* dramaturgii, nawiązujemy do podstawowej funkcji dramatu jako działania odpowiadającego pewnemu *logosowi* rzeczywistości, w której przychodzi spełniać określony *etos*. Wyjaśnijmy najpierw, że *logos* należy rozumieć jako porządek odpowiadający rzeczywistości, jako spójna całość tego, co składa się na sens istnienia człowieka w świecie. *Logos* pozostaje zawarty w tekście, słowie i akcji, jako porządek ontologiczny, dostępny analizie i interpretacji rozumu. Natomiast *etos* należy pojmować jako sposób odniesienia do sensu rzeczywistości, do jej wewnętrznego porządku istnienia i samorealizacji. Te dwa pojęcia mają bardzo ściśle odniesienie do dramaturgii Karola Wojtyły, zarówno w jego tekstach, jak i w słowie oraz aktach. Rozumiemy więc, że dramat pojawia się tam, gdzie istnieje napięcie i niekiedy walka między *logosem* i *etosem*, gdzie stawką jest ocalenie lub zguba człowieka jako osoby.

Dodajmy również, że *logos* należy pojmować przede wszystkim w kategoriach ontologicznych jako porządek istnienia, ustanowiony przez Stwórcę, odczytany na poziomie wiary i rozumu. Należy go pojmować także w sensie ludzkiej *poiesis*, tj. poznania artystycznego, poddanego refleksji filozoficznej, a zwłaszcza metafizycznej. Przynależy on ostatecznie do refleksji etycznej na poziomie rozumu praktycznego, z konkretnym przełożeniem na życie i działanie człowieka. W konsekwencji *etos* stanowi odpowiedź na *logos* wyznaczający porządek działania. Ewidentnie, między *logosem* i *etosem* może dochodzić nieustannie do napięcia egzystencjalnego, które nierzadko pozostaje źródłem dramatu osoby, jako istoty rozumnej i wolnej. Taki stan rzeczy można zaobserwować w przedmiocie refleksji poetyckiej, filozoficznej, teologicznej i etycznej K. Wojtyły, który uczynił z niego podstawę dramaturgii.

Proponowane podejście do zagadnienia wydaje się oryginalne, aczkolwiek w ostatnim czasie coraz częściej podejmowane w różnych aspektach.¹¹ Naszym zadaniem będzie zastosowanie takich narzędzi interpretacji, które pozwolą ukazać całościowo i w nowy sposób dramatyczne treści życia, twórczości i działalności Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Dotychczasowe propozycje narzędzi interpretacyjnych, wskazanych już przez niektórych komentatorów myśli papieża Polaka, do których

¹⁰ Por. J. TISCHNER, *Filozofia dramatu*, dz. cyt., 13n.

¹¹ Przykładem jest publikacja, będąca rozprawą doktorską, napisana pod kierunkiem Józefa Tischnera: A. KAROŃ-OSTROWSKA, *Dramat spotkania*, (Biblioteka Więzi, t. 241), Warszawa 2010.

należy m.in. Kenneth L. Schmitz i Jan Galarowicz, nie mogą być do końca zadawajające, choć ze wszech miar godne uznania. Dramaturgiczny wymiar życia i twórczości Wojtyły nie znalazł tam dostatecznego pogłębienia egzystencjalnego, a ograniczył się w gruncie rzeczy do ujęcia antropologiczno-etycznego. Dlatego trzeba rozróżnić tu trzy sposoby oglądu rzeczywistości dramatycznej, aby mieć pełny jej obraz. W pierwszym z nich amerykański filozof katolicki Kenneth L. Schmitz skupia się zasadniczo na opisie twórczości Karola Wojtyły – Jana Pawła II jako wewnętrznego doświadczenia losu człowieka.¹² Opis ten jest trafnym ujęciem najważniejszych etapów życia i działalności, ale egzystencjalnie i w konsekwencji ontologicznie niedostatecznie pogłębiony. Choć w dużym stopniu sięgamy tu do dorobku Schmitza, to jednak widzimy konieczność pójścia znacznie dalej.

Podobne do Schmitza ujęcie, pozostające w gruncie rzeczy komplementarne do niego, jakkolwiek pod pewnym względem idące nieco dalej, prezentuje krakowski filozof Jan Galarowicz. Tenże, chcąc pogłębić myśl Wojtyły, charakterystyczną dla niego fenomenologię realistyczną, sięga do filozofii dramatu i ewangelicznej metafory ziarna pszenicznego.¹³ Twierdzi, że podobnie jak Tischner, tak i Wojtyła przeszedł drogę od refleksji nad dramatem do analizy podmiotu dramatu. Ten pierwszy miałby jednak ograniczyć się tylko do pojmowania dramatu w wymiarze spotkania i relacji międzyosobowych, gdy tymczasem Wojtyła zwrócił uwagę na dramat życia moralnego i odpowiadającą mu strukturę podmiotu moralnego. W rezultacie istota dramatu w ujęciu Wojtyły wynikałaby z odniesień osobowej wolności człowieka do jego moralności. Pozytywną drogą rozwiązania tego dramatu będzie kultura wolności i transcendencja ku dobru według logiki sensu i prawdy, w oparciu o moralną strukturę wolności. Oderwanie wolności od moralnej struktury osobowej, od kategorii dobra i zła moralnego, prowadzi do pozbawienia wolności jej wymiaru dramatycznego.¹⁴ Ten dramatyczny wymiar wolności znajduje, według Galarowicza, swoje dopełnienie w paradoksie egzystencji etycznej, którą najpełniej wyraża ewangeliczna metafora ziarna pszenicznego, jego umierania i przynoszenia obfitego owocu. Idea ziarna, które musi umrzeć, aby mogło wydać owoc, jest sercem dramatu człowieka i jego wolności. Odpowiada ona logice bezinteresownego daru z siebie, którą Wojtyła uczynił centralnym elementem swej antropologii etycznej. W transcendencji samego siebie i ofiarowaniu siebie innym człowiek znajduje rozwiązanie dramatu wolności – jest nim spełnienie własnej osoby na poziomie dobra i miłości.¹⁵

Trzecie podejście, które zostało potraktowane jako nasza własna droga badań, wynika z egzystencjalnego i personalistycznego pojęcia dramatu, którego dostarcza francuski filozof i historyk teatru Henri Gouhier. W jego ujęciu dramat ma miejsce wtedy, gdy człowiek styka się z tajemnicą zła i nieprawości w obszarze ludzkiej wolności, gdy pozostaje niezrozumiały sam dla siebie w swym postępowaniu, gdy nie może do końca przeniknąć tajemnicy cierpienia i śmierci. Naszym zdaniem

¹² Por. K. L. SCHMITZ, *W sercu ludzkiego dramatu. Antropologia filozoficzna Karola Wojtyły – papięza Jana Pawła II*, tł. W. Buchner, Kraków: Wyd. M - Instytut Tertio Millennio 1997.

¹³ Por. J 12,24; a także Mt 10,39.

¹⁴ Por. J. GALAROWICZ, *Paradoks egzystencji etycznej*, dz. cyt., 201n.

¹⁵ Por. *tamże*, 204-206.

wszystkie te elementy dramatu, a zwłaszcza charakterystyczna dla człowieka tajemnica nieprawości (*mysterium iniquitatis*), stanowią dla Karola Wojtyły – Jana Pawła II stałe źródło inspiracji poetyckiej, filozoficznej, teologicznej i duszpasterkiej. Należy przy tym podkreślić, że pierwiastek dramatyczny rozumiemy tutaj, tak jak czynił to Gouhier, w bezpośrednim odniesieniu do rzeczywistości śmierci, która wyznacza horyzont sensu ludzkiego życia i działania.¹⁶ Obecność śmierci stanowi według niego istotę dramatu, ponieważ stawia przed człowiekiem konieczność wyborów, których konsekwencją będzie utrata lub ocalenie sensu życia. Z tej racji wysoki stopień dramatyzmu posiada historia życia, którą przenika sprawa honoru i miłości, zwłaszcza jeśli towarzyszy jej obecność śmierci jako niepokonalna tajemnica ludzkiej egzystencji. Śmierć jest bowiem głównym źródłem lęku człowieka: im bardziej tajemnicza, tym bardziej przerażająca i dramatyczna. W tej perspektywie życie człowieka staje się zagadką, ale największą tajemnicą jest sam człowiek – najbardziej dręcząca go tajemnica jego własnej nieprawości. Świadomość tajemnicy nieprawości odsyła do transcendencji jako elementu nadziei, która nie jest absolutną pewnością człowieka, lecz siłą zaufania w Boże miłosierdzie. Właśnie idea miłosierdzia Bożego pojawia się jako graniczny moment spełnienia egzystencjalnego dramatu człowieka.

Wszystkie trzy omawiane tu podejścia można zilustrować przy pomocy odpowiadających im literackim odśłonom w twórczości Karola Wojtyły. Każda z nich ukazuje pewien wymiar dramatu jako doświadczenia trudu istnienia, wyborów i działań. Zachodzi to pod postacią wewnętrznego napięcia egzystencjalnego i etycznego, jakie pojawia się na drodze ludzkiej samorealizacji, np. rezygnacja z synowskiej relacji wobec ojca w *Promieniowaniu ojcostwa* („Ach stanąć poza wszystkim, byleby być tylko w sobie”). Na tym ujęciu dramatu skupił się Kenneth L. Schmitz. Innym razem dramat związany jest z obumieraniem wewnętrznego człowieka, które prowadzi do zrodzenia nowego człowieka, nowej jakości istnienia. W dramacie *Brat naszego Boga* został ukazany Adam – Albert Chmielowski, który obumiera jako konkretny człowiek, rezygnując z siebie dla większej miłości. Tak właśnie ujmuje dramatyczną perspektywę interpretacji ludzkiego istnienia Jan Galarowicz. Dramat należy widzieć wreszcie jako dążenie człowieka do spełnienia, któremu towarzyszy niepewność w obliczu śmierci i zarazem nadzieja, której spełnienie stanowi Boże miłosierdzie. Spotykamy tę perspektywę poznawczą w dramacie *Przed sklepem jubilera*, gdzie pojawia się postać zmarłego Andrzeja, który po śmierci powraca symbolicznie jako Adam. Inspiracje do takiego rozumienia dramatu znajdujemy w ujęciu Henri Gouhier.

W świetle powyższych ujęć można postawić wniosek, że w dramaturgii K. Wojtyły głównym punktem odniesienia pozostaje problem spełnienia człowieka w relacji do logosu i etosu, do odpowiadających człowiekowi symbolicznemu i „konkretnemu” egzystencjalnych i metafizycznych norm oraz zadań życiowych. Przyjmując, że etos stanowi odpowiedź na logos, który dyktuje odpowiedni kształt ludzkiego życia,

¹⁶ Por. H. GOUHIER, *Le théâtre et l'existence*, (Bibliothèque d'Histoire de la Philosophie), Paris : LPh J. Vrin, 2004, 69n; *L'essence du théâtre*, (Bibliothèque d'Histoire de la Philosophie), Paris : LPh J. Vrin 2002, 10n.

dramatem człowieka będzie niewierność w stosunku do zasad prawdy i dobra. W ujęciu krakowskiego myśliciela i literata obszar odniesień między logosem i etosem zawiera w sobie z konieczności jedność aktu egzystencjalnego i dramatycznego, jedność, będąca źródłem dramatu osoby, jako istoty rozumnej i wolnej. Należy tę jedność dostrzegać zarówno w refleksji poetyckiej i filozoficznej K. Wojtyły, jak też teologicznej i etycznej. Wszystkie te elementy refleksji uczynił on źródłem i płaszczyzną dramaturgii. Dlatego można stanowczo formułować tezę, że logos i etos nie tylko wyznacza kształt ludzkiej egzystencji, lecz także stanowi początek dramatu w całej ciągłości istnienia i doświadczenia człowieka.

Dla rzetelności naukowej dodajmy jeszcze, że na dramatyczny charakter życia i myśli K. Wojtyły zwracali już uwagę niektórzy jego interpretatorzy. Byli to m.in. Tadeusz Styczeń, Jan Galarowicz, Rocco Buttiglione, Kenneth L. Schmitz, George Weigel, by wymienić przynajmniej tych najważniejszych. Należy także wspomnieć choćby kilku polskich interpretatorów twórczości literackiej K. Wojtyły, wśród nich zwłaszcza Jana Machniaka, Krzysztofa Dybciaka, Wojciecha Kaczmarka i Bolesława Taborskiego. Warto też podkreślić, że w środowisku Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego powstała cenna publikacja ujmująca różne aspekty życia i twórczości Jana Pawła II, ze znamienym tytułem: *Jan Paweł II – człowiek kultury*.¹⁷ Należałoby wspomnieć również liczne publikacje Instytutu Jana Pawła II na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz Ośrodka Badań nad myślą Jana Pawła II w Krakowie. W bibliografii załączonej do rozprawy *Słowo i miecz* zostały odnotowane publikacje należące do wspomnianych autorów i ośrodków naukowych.

4. Metoda badań

Postawione wyżej cele badawcze wymagają odpowiedniej metodologii namysłu filozoficznego, który uwzględniałby doświadczenie egzystencjalne osoby ludzkiej. Proponujemy zatem wykorzystanie metody analizy egzystencjalnej, rozszerzonej o perspektywę personalistyczną. Z racji na te dwa elementy nazywamy ją metodą *analizy egzystencjalno-personalistycznej*. W metodzie tej chodzi o analizę treści egzystencjalnych, które przynależą do osoby ludzkiej jako istoty rozumnej i wolnej, powołanej do relacji osobowych oraz do odpowiedzialnych czynów, naznaczonych ludzkimi dylematami, błędami, irracjonalnymi wyborami.

Wypada zauważyć, że do interpretacji personalizmu K. Wojtyły podchodzi się najczęściej od strony normatywnej i metafizycznej, a więc etycznej i antropologicznej, nie zauważając ogromnego napięcia egzystencjalnego związanego z konkretnym doświadczeniem ludzkim, jakim może być walka dobra i zła, życia i śmierci, wolności i zniewolenia, miłości i ucieczki od odpowiedzialności, pokoju i lęku, osobowej pełni i ryzyka niespełnienia. Ten właśnie podwójny wymiar życia ludzkiego stanowił zawsze podstawę dramaturgii przyszłego biskupa Rzymu. Z uwagi na to stają się niesłuszne zarzuty, jakby ten wybitny pasterz Kościoła nie uwzględniał rzeczywistości egzystencjalnej konkretnego człowieka, jego kondycji ludzkiej, mo-

¹⁷ Red. W. Kawecki i K. Flader, Kraków : Rafael 2006.

ralnej dezintegracji czy też emocjonalnej niedojrzałości, a wreszcie nieuniknionych konfliktów wartości i powinności, które powszechnie występują w wyborach i działaniach człowieka.

Metoda badawcza została tutaj zaproponowana jako nowy sposób odczytania myśli K. Wojtyły, dotąd mało uwydatniony w interpretacji jego twórczości. Chodzi o spojrzenie na osobę i twórczość papieża Polaka w kluczu egzystencjalnym, a dokładniej egzystencjalno-personalistycznym. Należy przypomnieć, że krakowski filozof zaczynał swoją drogę filozoficzną od reinterpretacji *aktu egzystencjalnego*, pojętego w myśl metafizyki klasycznej, aby zgłębić go za pomocą analizy fenomenologicznej na poziomie konkretnego, historycznego doświadczenia człowieka, ludzkiego życia i działania. Zauważamy jednak, że jego myśl i założenia badawcze nie wyczerpują się w obszarze fenomenologii. Ta bowiem jest tylko środkiem do celu, jakim pozostaje zgłębienie egzystencjalnego doświadczenia człowieka. Dlatego rodzi się postulat, by spojrzeć na filozoficzną drogę K. Wojtyły analogicznie do tej, którą przeszedł Martin Heidegger. Tenże, zaczynając od myśli klasycznej, przeszedł przez fenomenologię, by skupić się na danej w konkretnym doświadczeniu egzystencji człowieka i ostatecznie pogłębić interpretację tego doświadczenia z udziałem hermeneutyki. Temu fryburskiemu filozofowi zawdzięczamy także metodę analizy egzystencjalnej, która stanowi dla nas ważne narzędzie do interpretacji myśli personalistycznej autora *Osoby i czynu*.¹⁸

Nie oznacza to jednak, że K. Wojtyła miałby się utożsamiać ze sposobem filozofowania M. Heideggera, ani tym bardziej z jego poglądami filozoficznymi. Niemniej, należy odnotować, że obydwaj żyli i tworzyli w tym samym wieku i prawie w tym samym kontekście kulturowym, dlatego ich drogi filozofowania są dość podobne, choć na pozór mogą wydawać się zupełnie inne. Chociaż nigdzie bowiem Wojtyła nie nawiązuje do Heideggera, a jednak obydwaj próbują zgłębić antropologiczny sens aktu i doświadczenia egzystencjalnego. Różnice, jakie ich dzielą, są ostatecznie dość znaczące, bo Heidegger koncentruje się wyłącznie na egzystencji jako takiej, zaś Wojtyła rozważa ją w kontekście metafizycznym i personalistycznym, a w końcu także etycznym. Analiza egzystencjalna wypracowana przez niemieckiego myśliciela ma jednak uzasadnienie także w interpretacji myśli i twórczości przyszłego biskupa Rzymu, choć przyjmuje ona kształt analizy egzystencjalno-personalistycznej. Również hermeneutyka, jako metoda interpretacji doświadczenia egzystencjalnego i filozoficznego namysłu nad treścią tego doświadczenia, uzyskuje u Wojtyły w późnym okresie jego twórczości (czyli w latach 70-tych) bardzo ważne miejsce. Tu szczególną rolę odegrał francuski filozof Paul Ricoeur, jako przedstawiciel hermeneutyki fenomenologicznej i egzystencjalnej. Widać to zwłaszcza w analizach teologiczno-antropologicznych, które Jan Paweł II przedstawił w katechezach środowych w latach 1979-1984.¹⁹

Kształt zastosowanej tu analizy egzystencjalnej i personalistycznej usprawiedliwiają założenia nowożytnej hermeneutyki, która postuluje m.in. zrozumienie

¹⁸ *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, (Człowiek i moralność 4), red. T. Styczeń (i inni), Lublin: TNKUL 2000.

¹⁹ Por. JAN PAWEŁ II, «*Mężczyzną i niewiastą stworzył ich*», t. 1-4, red. T. Styczeń, Lublin: KUL 2008.

autora przekazu w całości kształcie egzystencjalnym, psychologicznym i kulturowym – *lepiej niż on sam siebie rozumiał*.²⁰ Te założenia hermeneutyczne są aktualne także w analizie egzystencjalno-personalistycznej, a więc w proponowanej metodologii interpretacji życia i twórczości papieża Polaka. Dzięki takiej metodologii analizy osobowego istnienia człowieka możliwe staje się przedstawienie myśli K. Wojtyły – jego twórczości teologicznej, literackiej, filozoficznej, etycznej – jako świadectwa doświadczenia egzystencjalnego, które wpisuje się w swoistą dramatykę istnienia człowieka w świecie (naznaczonym po grzechu pierworodnym misterium zła i nieprawości). Metoda analizy egzystencjalnej doświadczenia osoby ludzkiej, w jej uwarunkowaniach ontologicznych i historycznych, pomaga odsłonić najgłębsze warstwy dramatu ludzkiego istnienia. Postulowany tu personalizm egzystencjalny oraz metoda analizy egzystencjalno-personalistycznej prowadzi do pogłębienia wielorakich wymiarów osobowego istnienia człowieka. Tą drogą należy sięgnąć do wybranych wątków z życia oraz tekstów Karola Wojtyły – Jana Pawła II, w których kwestia egzystencjalnego dramatu jest najbardziej wyrazista. Z pomocą zastosowanych metod hermeneutyki egzystencjalno-personalistycznej można dojść do idei realizacji *spójności życia*, tj. całościowego i spajającego ujęcia różnorodnych wątków życia i twórczości autora *Tryptyku rzymskiego*.

W oparciu o przyjętą metodę badań mogą być zrealizowane wielorakie cele niniejszego przedsięwzięcia. Sam fakt, że poruszamy się w obszarze teologii, której szczegółową postać przyjmuje *teologia kultury*,²¹ zobowiązani jesteśmy do poszukiwania obecności Boga na polu twórczości i doświadczenia losu człowieka. Dzięki analizie egzystencjalno-personalistycznej powstaje możliwość podjęcia refleksji nad obecnością Boga, nad jej objawieniem w obszarze ludzkiego życia, w działaniu i wszelkiego rodzaju osobowej kreatywności. Jeśli pojmować teologię kultury jako refleksję rozumową nad objawieniem Boga w ludzkiej twórczości, stanowi ona dziedzinę poznania osobowej egzystencji człowieka z perspektywy nadprzyrodzonej, a jednocześnie w określonym kontekście historycznym i przestrzennym. Kultura okazuje się miejscem teologicznym, w którym urzeczywistnia się obecność Boga, Jego objawienie w ludzkiej twórczości.

Tak pojęta teologia kultury wychodzi z założenia, któremu dawał wyraz św. Augustyn, św. Bonawentura, Romano Guardini i Joseph Ratzinger, że objawienie Boże jest przede wszystkim wydarzeniem osobowym, przenikającym do głębi ludzkie serce. Podobnie nauczał św. Tomasz z Akwinu: Osoba, którą spotykamy w Objawieniu jest Prawdą, Logosem Ewangelii św. Jana, który wchodzi w określoną kondycję historyczno-przestrzenną i moralno-egzystencjalny wymiar bycia człowieka w świecie. W konsekwencji należałoby przyjąć, tak jak twierdził bł. John H. Newman, że nasze rozumienie Objawienia może przyczynić się do zgłębienia szczególnie duchowego wglądu, którym kieruje się kultura i wszelka forma osobowego bycia w

²⁰ „Es gelte einen Schriftsteller besser zu verstehen, als er sich selber verstanden hat”; F.D.E. SCHLEIERMACHER, *Hermeneutik*, red. H. Kimmeler, Heidelberg: C. Winter 1959; 1974², 83 i 87. Por. S. WARZESZAK, "Hermeneutyka w teologii według Friedricha D. E. Schleiermachers", *Warszawskie Studia Teologiczne* 8(1995), 264.

²¹ Por. W. KAWECKI, *Ocalić człowieka – ocalić kulturę. Personalistyczna koncepcja teologii kultury*, Warszawa: Wyd. UKSW 2006.

relacji do świata, do drugich osób i do Boga. Takiemu zgłębieniu poznania obecności Boga w ludzkiej historii oraz twórczego odniesienia do świata stworzonego i osobowego może służyć także świadectwo osobistego życia świętych.

W ten sposób, analizując dramatyczny wymiar życia i twórczości Karola Wojtyły – Jana Pawła II, wpisujemy się w teologię kultury jako dział dyscypliny teologicznej, która poszukuje zrozumienia natury twórczości człowieka w relacji do Boga i Boga w relacji do człowieka. Towarzyszy temu założenie metodologiczne, w którym spojrzenie na życie i twórczość papieża Polaka dokonuje się przez pryzmat wydarzenia teologicznego, a więc obecności Boga w konkretnej historii ludzkiego życia. Podejmujemy interpretację tej obecności Boga w ludzkiej twórczości i dążymy do ukazania jej jako miejsca objawienia Boga (*locus theologicus*). Jeśli tym miejscem okazuje się w jakiejś mierze cała kultura, tym bardziej ta kultura, którą tworzył i doskonalił Jan Paweł II, zwany człowiekiem kultury.²² Jest nim także całe jego życie i wszechstronna twórczość człowieka modlitwy i poezji, myśli teologicznej i filozoficznej, etyka i świadka nadziei naszych czasów.

Przedstawione wyżej zasady analizy życia i twórczości Karola Wojtyły – Jana Pawła II realizujemy w zakresie teologicznej interpretacji, którą wyznaczają metody współczesnej hermeneutyki. Czynimy to na drodze interpretacji egzystencjalnej jego życia i dzieła, twórczości literackiej i filozoficznej oraz nauczania teologicznego i pasterskiego. W celu ujęcia rezultatów tych interpretacji posługujemy się narracją jako metodą refleksji teologicznej i jej prezentacji. *Metoda narracyjna* dobrze służy prezentacji ludzkich losów i wydaje się najlepiej spełniać wymagania dotyczące sposobu wyrażania treści dostępnych dzięki analizie egzystencjalno-personalistycznej. Narracja doświadczenia egzystencjalnego pozwala zrozumieć siebie podmiotowi poprzez analizę swego istnienia, w którym odsłania się istota jego osobowego bytu. W narracji możliwe staje się ujęcie faktu egzystencjalnego konkretnego podmiotu, zarówno w jego istocie jak i sposobie bycia. Ostatecznie, stwarza ona szansę obiektywizacji subiektywnych doświadczeń życiowych i osobistego ich rozumienia. Ta metoda jest dziś dobrze znana i dość powszechnie stosowana w egzegezie biblijnej, dzięki czemu Słowo Boże otrzymuje żywy i osobowy charakter. Do tej metody sięgał również osobiście Jan Paweł II, ujmując przesłania pasterskie i treści doktrynalne Kościoła w sposób narracyjny, prezentując je warstwowo i spiralnie.

5. Rezultaty badań

W myśli Karola Wojtyły znajdujemy propozycję interpretacji ludzkiego losu w ściślejszej relacji do filozoficznego rozumienia bytu i jego antropologicznego sensu. Znajdujemy też perspektywę chrześcijańskiej interpretacji losu w kontekście teologii stworzenia i zbawienia. Najbardziej oryginalne jej ujęcie spotykamy w przedstawieniu dramatycznym i teatralnym. Jako dramaturg i aktor sceny dramatycznej przyszły papież wiedział, że teatr chrześcijański i teologia teatru wydo-

²² Por. *Jan Paweł II – człowiek kultury*, dz. cyt.

bywają szczególny wymiar ludzkiej egzystencji – zakorzenionej ze swym losem w Bogu i zmierzającej do swego spełnienia również w Bogu. Świadomość szczególnego znaczenia chrześcijańskiej interpretacji ludzkiego losu na scenie dramatycznej prowadzi do pogłębienia nie tylko sensu istnienia człowieka jako takiego, lecz także szczególnego sposobu życia i działania chrześcijanina. Autor *Brata naszego Boga* dał temu wyraz na gruncie własnego życia, jak i wnikliwej analizy jednostkowego życia ludzkiego, w szczególności zaś chrześcijańskiego.

Zarysowana perspektywa sugeruje klucz do badań nad dziełem i nauczaniem Karola Wojtyły – Jana Pawła II. Jest nim dramaturgia, na którą składa się typowa logika dramatu złożonego z trzech aktów.

W pierwszym akcie przedstawia się życie i dzieło człowieka, którego prototypem jest Karol Wojtyła – Jan Paweł II. Historia lat szkolnych chłopca z Wadowic, poszukiwanie piękna i jego doświadczenie w artystycznej działalności młodego Karola, a także posługa kapłańska i biskupia na stolicy św. Stanisława w Krakowie oraz św. Piotra w Rzymie ukazują nadzwyczajny wzór ludzkich zmagania o wierność prawdzie i życiowemu powołaniu. Osobą dramatu jest sam Karol Wojtyła – Jan Paweł II, który w wyjątkowo trudnych i złożonych okolicznościach życia, pracy i posługi pasterskiej, realizuje siebie ku pełni życia chrześcijańskiego. Jest on podmiotem dramatu osoby, w którym uczestniczą bliscy mu ludzie jego epoki, jak również ludzie całego Kościoła i w jakimś sensie całej ludzkości. Albowiem życie autora *Pieśni o Bogu ukrytym* było podporządkowane realizacji określonego logosu istnienia w szczególnej postaci wyborów i działań, a więc określonego etosu bycia w nieustannych zmaganiach z bieżącymi wyzwaniem czasu i ludzkiego losu.

W drugim akcie został przedstawiony człowiek jako osoba dramatu egzystencjalnego, religijnego i moralnego. Analiza tekstów literackich, które wyrażają przedfilozoficzne ujęcie złożoności ludzkiego życia, kwestii wewnętrznych wyborów i decyzji człowieka prowadzi do pogłębienia realnego wymiaru istnienia w świecie. Przedłużeniem refleksji literackiej jest filozoficzna analiza osoby i jej działania, która prowadzi do antropologiczno-etycznego, a zarazem przedteologicznego ujęcia egzystencjalnej rzeczywistości człowieka, w jej wymiarze ontologicznym i metafizycznym. Na tej podstawie dochodzimy do rozpoznania logosu i etosu w literackiej, a następnie filozoficznej warstwie analizy porządku istnienia i działania, któremu towarzyszy określona struktura osobowego bytu człowieka. Z tej analizy wynikają istotne wnioski dla ujęcia osoby jako podmiotu dramatu ludzkiego istnienia i działania, dramatu wolności i osobowego spełnienia.

W trzecim akcie pojawia się dramat osoby, który rozgrywa się w relacji między Bogiem i człowiekiem, a także w samym Bogu i w samym człowieku. Teologiczna analiza stworzenia, a następnie Wcielenia i Odkupienia człowieka oraz żywa obecność Boga w Kościele i w świecie, pozwala spojrzeć na obraz Boga jako autentyczny podmiot dramatu. Dramat Boga jest w gruncie rzeczy dramatem człowieka, który w różnych formach zaangażowania w świecie musi zmagać się z konsekwencjami grzechu pierworodnego, z problemem zła, cierpienia, zdrady, niewierności, jak również z wyzwaniem wartości i osobistego powołania. W ten sposób twórczość teologiczna i pasterska Karola Wojtyły – Jana Pawła II znalazła pełny wyraz w for-

mule, jaką jest dramaturgia. Logos i etos tejże dramaturgii prowadzi do ujęcia historii człowieka w relacji do Boga jako historii nieustannego zmagania się z ludzką słabością oraz historii powołania człowieka do pełni osobowej doskonałości.

Wyjaśnijmy jeszcze, że podejmując próbę egzystencjalnej interpretacji życia i twórczości K. Wojtyły, tj. jego dzieciństwa i młodości, dojrzałego wieku i starości, realizujemy pierwszy akt dramatu człowieka, który sam był aktorem sceny dramatycznej i autentyczną osobą dramatu swej własnej historii życia. Próbujemy tym sposobem wydobyć cały kontekst historyczny i kulturowy życia i działalności papieża, by ukazać wyjątkową dramatyczność jego osoby. Wydaje się bowiem, że Wojtyła, tak jak mityczny Edyp, perfekcyjnie rozwiązał zagadkę Sfinksa: „co to za istota, która najpierw chodzi na czterech nogach, potem na dwóch, a w końcu na trzech?” O ile jednak Edyp nie potrafił zmierzyć się ze swoim przeznaczeniem, naznaczonym dramatem istnienia, o tyle Karol Wojtyła był tego dokładnym zaprzeczeniem. Podjął cały trud swego istnienia i zadań życiowych na etapie dzieciństwa wypełnionego żałobą po stracie najbliższych, dojrzałego wieku wypełnionego gorliwą troską filozofa i pasterza Kościoła, a wreszcie ogromny trud pracy i służby Kościołowi na etapie starości, w stanie ciężkiego cierpienia i choroby. Oczywiście, nie chodzi tu o kolejną biografię Papieża, lecz o pokazanie, w jaki sposób spełniał się on jako człowiek, chrześcijanin i pasterz Kościoła.

W odniesieniu do drugiego aktu, gdzie chodzi o rozpoznanie logosu i etosu na płaszczyźnie literackiej, a następnie filozoficznej analizy porządku istnienia i działania, podkreślmy, że mamy także na uwadze potrzebę zgłębienia analizy struktury osobowego bytu człowieka. Z takiej analizy wynikają dopiero istotne wnioski dla pojęcia osoby jako podmiotu dramatu ludzkiego istnienia i działania, dramatu wolności i historii osobowego spełnienia. Twórczość literacka i filozoficzna K. Wojtyły dostarcza bogactwo treści antropologicznych i etycznych, powiązanych z wnikliwym wglądem w doświadczenie egzystencjalne człowieka.

Na etapie trzeciego aktu odkrywamy dramat osoby w dramacie Boga i człowieka oraz w ścisłym powiązaniu historii relacji obydwu podmiotów dramatu. Logos i etos tak ujętej dramaturgii sugeruje ujęcie historii człowieka w relacji do Boga jako historii stałego zmagania się z ludzką słabością i koniecznością zawierzenia Bożemu miłosierdziu. Jest to ostatecznie dramat historii powołania człowieka do pełni osobowej doskonałości na drodze realizacji prawdy, dobra i piękna.

6. Wnioski końcowe

Przedłużeniem zarysowanego projektu badawczego mogłoby być jeszcze rozszerzenie perspektywy dramaturgicznej z jej formy literackiej na sceniczną, czyli przełożenie egzystencjalnego doświadczenia osoby na jego interpretację teatralną. Należałoby więc ukazać teatr jako miejsce i sposób interpretacji ludzkiego losu w perspektywie etycznej, a nie tylko estetycznej (niekiedy przeciwstawia się formę etyczną – estetycznej). Można by to uczynić, począwszy od starożytności greckiej, która interpretuje ludzki los w relacji do bogów, poprzez średniowiecze, które interpretuje los Boga w Jezusie Chrystusie w relacji do losu człowieka, by

zakończyć na epoce nowożytnej, która próbuje interpretować los człowieka bez Boga. W myśli K. Wojtyły znajdujemy taką właśnie propozycję interpretacji ludzkiego losu: najpierw w ścisłej relacji do filozoficznego rozumienia bytu i jego metafizycznego sensu, a następnie w perspektywie chrześcijańskiej, zwłaszcza w kontekście teologii stworzenia i zbawienia. Realizacja tej propozycji przyniosłaby nam pogłębioną koncepcję teatru personalistycznego, o głębokiej intuicji religijnej, chrześcijańskiej. Teatr chrześcijański i odpowiadająca mu teologia teatru wydobywa ten właśnie wymiar ludzkiej egzystencji – zakorzenionej ze swym losem w Bogu i zmierzającej do swego spełnienia również w Bogu.

Pozostając przy tej sugestii, ograniczmy się do sformułowania najważniejszych wniosków, będących podstawą do badań kompleksowych z punktu widzenia różnych obszarów nauk humanistycznych i teologicznych – zwłaszcza teologii kultury. Pozwalają one na przyjęcie następujących wytycznych do interpretacji myśli i dzieła Karola Wojtyły – Jana Pawła II :

1 – Logos i etos tworzą kształt ludzkiej egzystencji – od strony teoretycznej i praktycznej, od strony poznania porządku istnienia i jego spełnienia w konkretnej osobowej egzystencji człowieka. Obydwa wymiary istnienia wyznaczają u K. Wojtyły przestrzeń samourzeczywistnienia osoby, przez zachowanie metafizycznego i ontologicznego porządku bytu na poziomie rozumnych i wolnych aktów człowieka. Stanowią one także miejsca teologiczne jako miejsca objawienia obecności Boga w ludzkiej twórczości i są podstawą do badań dla teologii kultury. Rzeczywistość stworzenia i udział w nim twórczości człowieka przedstawiają obszar refleksji, której Papież poświęcił szczególną uwagę w *Liście do artystów* (1999).

2 – Dramaturgia K. Wojtyły skupia się przede wszystkim na dramacie ludzkiej woli. Człowiek, jako istota rozumna i wolna, został wyposażony we władzę woli, która pozwala mu uczynić z własnego życia drogę spełnienia lub zupełnego unicestwienia. Dramat woli to dramat działania, zguby lub ocalenia życia. Myśl antropologiczno-etyczna przyszłego Papieża jest z gruntu woluntarystyczna, a zatem nastawiona na spełnienie aktów woli w działaniu i realizacji dobra. Jednocześnie dobrze odzwierciedla wewnętrzny konflikt między nakazem rozumu i słabością woli, czego świadkiem był św. Paweł Apostoł: „Widzę dobro, pochwalam je, a wybieram zło” (Rz 7, 15).²³

3 – Można zaryzykować twierdzenie, że K. Wojtyła jest dramaturgiem wszechczasów, ponieważ to, co go zawsze najbardziej interesowało, to z jednej strony odwaga istnienia, a z drugiej odwaga działania (w przeciwieństwie do Williama Szekspira, którego Hamlet głosi raczej pasywność w działaniu: *być albo nie być*). Egzystencja i działanie jest u K. Wojtyły główną płaszczyzną, na której rozgrywa się dramat każdego człowieka. Bo przecież od działania, od greckiego czasownika *drao* (δράω) – działam, pochodzi myśl o dramacie ludzkiego istnienia w świecie, myśl ujęta przez człowieka ostatecznie w postać dramaturgii. K. Wojtyła pozostaje wierny tej klasycznej koncepcji dramatu.

²³ Apostoł nawiązuje tu wyraźnie do słów poematu rzymskiego poety Owidiusza: *Video meliora proboque, deteriora sequor* (*Metamorfozy*, VII, 20; Seria II Biblioteki Narodowej, Wrocław: Ossoli-num 1953).

Przedstawiony program badań i ich realizacji zmierza do ukazania Karola Wojtyły – Jana Pawła II jako wyjątkowego dramaturga, nie tyle na poziomie teorii, co raczej życia i działania. Celem naszego przedsięwzięcia była metodologiczna propozycja spojrzenia na życie i dzieło papieża Polaka jako rzeczywistość egzystencjalną, którą stanowi trud budowania jedności osoby i działania, nauczania i czynu. Chodziło o pokazanie papieża w spójności życia i działania, spójności będącej owocem nieustannego trudu istnienia. Chodziło również o ukazanie warunków jedności aktu egzystencjalnego i dramaturgicznego, życia i wewnętrznego napięcia, które wywołuje potrzeba samorealizacji. Dramaturgia stanowiła dla naszego rodaka najważniejszą formę obiektywizacji egzystencjalnego doświadczenia osoby ludzkiej w relacji do logosu i etosu oraz trudu ich urzeczywistnienia. Ten projekt badawczy odpowiada stawianej tu tezie: całe życie i twórczość K. Wojtyły były naznaczone trudem bycia i odwagą istnienia, a więc kształtowały swoistą dramaturgię – od dzieciństwa do śmierci. Badania te odpowiadają przyjętym założeniom w zakresie teologii kultury i zostały podjęte w ramach wyznaczonych granic interpretacji. Inne metody badań pozwoliłyby prawdopodobnie na ukazanie jeszcze innych obszarów myśli i działania, jeszcze innych aspektów dramaturgicznego zaangażowania i twórczości tego niezwykłego Polaka i biskupa Rzymu.

THE DRAMATURGY OF KAROL WOJTYŁA – JOHN PAUL II

METHODOLOGICAL INTRODUCTION TO THE RESEARCH IN THEOLOGY OF CULTURE

Summary

The life and work of Karol Wojtyła – John Paul II constitute an interesting area of historical and conceptual research. A great number of research like this testifies to the huge interest for Pope's thought and teaching on different levels of existential and ethical arguments: literary, philosophical, theological. There is a question of a principle unifying and ordering all these aspects. This principle may be dramaturgy in its different aspects of human existence. The dramaturgy represents the key to understanding the whole legacy of the Pope's thoughts and works. Applying some original methods of existential and personalistic analysis it is possible to reach some new dimensions of his approach to modern culture and understanding of human existence. Thus it is possible to understand his teaching and creativity as a special way to cope with historical dramatic events of human life. The conflicts of values and principles appear as areas of confirmation of human dignity and of its transcendental destiny.